मार्कण्डेयपुराणम्

वेदव्यासः



Exported from Wikisource on २३ जनवरीमासः २०२४

96

अथ षण्णवतितमोऽध्यायः

अग्निस्तोत्रनामवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

ततः परं तु भौत्यस्य समुत्पत्तिं निशामय ।

देवानृषींस्तथा पुत्रांस्तथैव वसुधाधिपान् ।।१

बभूवाङ्गिरसः शिष्यो भूतिर्नाम्नातिकोपनः ।

चण्डशापप्रदोऽल्पेऽर्थे मुनिरागस्यसौम्यवाक् ।।२

तस्याश्रमे मातरिश्वा न ववावतिनिष्ठुरम् ।

नातितापं रविश्चक्रे पर्जन्यो नातिकर्दमम् ।।३

नातिशीतं च शीतांशुः परिपूर्णोऽपि रश्मिभिः ।

चकार भीत्या वै तस्य कोपनस्यातितेजसः ।।४

ऋतवश्च क्रमं त्यक्त्वा वृक्षेष्वाश्रमजन्मसु ।

तस्य पुष्पफलं चक्रुराज्ञया सार्वकालिकम् ।।५

ऊहुरापश्च छन्देन तस्याश्रमसमीपगाः ।

कमण्डलुगताश्चैव तस्य भीता महात्मनः ।।६

नातिक्लेशसहो विप्रः सोऽभवत्कोपनो भृशम् ।

अपुत्रश्च महाभागः स तपस्यकरोन्मनः ।।७

पुत्रकामो यताहारः शीतवातानलाहतः ।

तपस्यामि विचिन्त्येति तपस्येव मनो दधे ।।८

तस्येन्दुर्नातिशीताय नातितापाय भास्करः ।

अभवन्मातरिश्वा च ववौ नाति महामुने ।।९

आपीड्यमानो द्वन्द्वैश्च स भूतिर्मुनिसत्तमः ।

अनवाप्याभिलाषं तं तपसः सन्यवर्त्तत ।।96.१०

तस्य भ्राता सुवर्चाऽभूद्यज्ञे तेनाभिमन्त्रितः ।

यियासुः शान्तिनामानं शिष्यमाह महामतिम् ।।११

प्रशान्तमक्षप्रतिमं विनीतं गुरुकर्मणि ।

सदोद्युक्तं शुभाचारमुदारं मुनिसत्तमम् ।।१२

भूतिरुवाच

अहं यज्ञं गमिष्यामि भ्रातुः शान्ते सुवर्चसः ।

तेनाहूतस्त्वया चेह यत्कर्त्तव्यं शृणुष्व तत् ।।१३

अतिजागरणं वह्नेस्त्वया कार्यं ममाश्रमे ।

तथा त्वया प्रयत्नेन यथाग्निर्न शमं व्रजेत् ।।१४

मार्कण्डेय उवाच

इत्याज्ञाप्य तथेत्युक्तो गुरुः शिष्येण शान्तिना ।

जगाम यज्ञं तं भ्रातुराहूतः स यवीयसः ।।१५

स च शान्तिर्वनाद्यावत्समित्पुष्पफलादिकम् ।

उपानयति भूत्यर्थं गुरोस्तस्य महात्मनः ।।१६

अन्यच्च कुरुते कर्म गुरुभक्तिवशानुगः ।

प्रशान्तस्तावदनलो योऽसौ भूतिपरिग्रहः ।।१७

तं दृष्ट्वा सोऽनलं शान्तं शान्तिरत्यन्तदुःखितः ।

भीतश्च भूतेर्बहुधा चिन्तामाप महामतिः ।।१८

किं करोमि कथं वात्र भविता गमनं गुरोः ।

मयाद्य प्रतिपत्तव्यं किं कृते सुकृतं भवेत् ।।१९

प्रशान्ताग्निमिमं धिष्ण्यं यदि पश्यति मे गुरुः ।

ततो मां विषमे ह्यद्य व्यसने सन्नियोक्षयति ।।96.२०

यद्यन्यमग्निमत्राहमग्निस्थाने करोमि तत् ।

सर्वप्रत्यक्षदृग्भस्म सोऽवश्यं मां करिष्यति ।।२१

सोऽहं पापो गुरोस्तस्य निमित्तं कोपशापयोः ।

तथात्मानं न शोचामि यथा पापं कृतं गुरोः ।।२२

दृष्ट्वा प्रशान्तमनलं नूनं शप्स्यति मां गुरुः ।

यथा वा पावकः क्रुद्धस्तथा वीर्यो हि स द्विजः ।।२३

यस्य प्रभावाद्बिभ्यन्ते देवास्तिष्ठन्ति शासने ।

कृतागसं स मां युक्त्या कया नो धर्षयिष्यति ।।२४

मार्कण्डेय उवाच

बहुधैवं विचिन्त्यासौ भीतस्तस्य सदा गुरोः ।

ययौ मतिमतां श्रेष्ठः शरणं जातवेदसम् ।।२५

स चकार तदा स्तोत्रं सप्तर्च्चेर्यतमानसः ।

स चैकचित्तो मेदिन्यां न्यस्तजानुः कृताञ्जलिः ।।२६

शान्तिरुवाच

ओं नमः सर्वभूतानां साधनाय महात्मने ।

एकद्विपञ्चधिष्ण्याय राजसूये षडात्मने ।२७

नमः समस्तदेवानां वृत्तिदाय सुवर्चसे ।

शुक्ररूपाय जगतामशेषाणां स्थितिप्रदः ।।२८

त्वं मुखं सर्वदेवानां त्वयात्तं भगवन्हविः ।

प्रीणयस्यखिलान्देवांस्त्वत्प्राणाः सर्वदेवताः ।।२९

हुतं हविस्त्वय्यनल मेधत्वमुपगच्छति ।

ततश्च जलरूपेण परिणाममुपैति यत् ।।96.३०

तेनाखिलौषधीजन्म भवत्यनिलसारथे ।

औषधीभिरशेषाभिः सुखं जीवन्ति जन्तवः ।।३१

वितन्वते नरा यज्ञांस्त्वत्सृष्टास्वोषधीषु च ।

यज्ञैर्देवास्तथा दैत्यास्तद्वद्रक्षांसि पावक ।।३२

आप्याय्यन्ते च ते यज्ञास्त्वदाधारा हुताशन ।

अतः सर्वस्य योनिस्त्वं वह्ने सर्वमयस्तथा ।।३३

देवता दानवा यक्षा दैत्या गन्धर्वराक्षसाः ।

मानुषाः पशवो वृक्षा मृगपक्षिसरीसृपाः ।।३४

आप्याय्यन्ते त्वया सर्वे संवर्ध्यन्ते च पावक ।

त्वत्त एवोद्भवं यान्ति त्वय्यन्ते च तथा लयम् ।।३५

अपः सृजसि देवत्वं त्वमत्सि पुनरेव ताः ।

पच्यमानास्त्वया ताश्च प्राणिनां पुष्टिकारणम् ।।३६

देवेषु तेजोरूपेण कान्त्या सिद्धेष्ववस्थितः ।

विषरूपेण नागेषु वायुरूपः पतत्त्रिषु ।।३७

मनुजेषु भवान्क्रोधो मोहः पक्षिमृगादिषु ।

अवष्टम्भोऽसि तरुषु काठिन्यं त्वं महीं प्रति ।।३८

जले द्रवस्त्वं भगवाञ्जवरूपी तथाऽनिले ।

व्यापित्वेन तथैवाग्ने नभसि त्वं व्यवस्थितः ।।३९

त्वमग्ने सर्वभूतानामन्तश्चरसि पालयन् ।

त्वामेकमाहुः कवयस्त्वामाहुस्त्रिविधः पुनः ।।96.४०

त्वामष्टधा कल्पयित्वा यज्ञवाहमकल्पयन् ।

त्वया सृष्टमिदं विश्वं वदन्ति परमर्षयः ।।४१

त्वामृते हि जगत्सर्वं सद्यो नश्येद्धुताशन ।

तुभ्यं कृत्वा द्विजः पूजां स्वकर्मविहितां गतिम् ।।४२

प्रयान्ति हव्यकव्याद्यैः स्वधास्वाहाभ्युदीरणात् ।

परिणामात्मवीर्याणि प्राणिनाममरार्चित ।।४३

दहन्ति सर्वभूतानि ततो निष्क्रम्य हेतयः ।

जातवेदस्त्वयैवेदं विश्वं सृष्टं महाद्युते ।।४४

तवैव वैदिकं कर्म सर्वभूतात्मकं जगत् ।

नमस्तेऽनल पिङ्गाक्ष नमस्तेऽस्तु हुताशन ।।४५

पावकाद्य नमस्तेऽस्तु नमस्ते हव्यवाहन ।

त्वमेव सर्वभूतानां पावनाद्विश्वपावनः ।।

त्वमेव भुक्तपीतानां पाचनाद्विश्वपाचकः ।।४६

सस्यानां पाककर्त्ता त्वं पोष्टा त्वं जगतस्तथा ।

त्वमेव मेघस्त्वं वायुस्त्वं बीजं सस्यहेतुकम् ।।४७

पोषाय सर्वभूतानां भूतभव्यभवो ह्यसि ।

त्वं ज्योतिः सर्वभूतेषु त्वमादित्यो विभावसुः ।।४८

त्वमहस्त्वं तथा रात्रिरुभे सन्ध्ये तथा भवान् ।

हिरण्यरेतास्त्वं वह्ने हिरण्योद्भवकारणम् ।।४९

हिरण्यगर्भश्च भवान्हिरण्यसदृशप्रभः ।

त्वं मुहूर्त्तं क्षणश्च त्वं त्वं त्रुटिस्त्वं तथा लवः ।।96.५०

कलाकाष्ठानिमेषादिरूपेणासि जगत्प्रभो ।

त्वमेतदखिलं कालः परिणामात्मको भवान् ।।५१

या जिह्वा भवतः काली कालनिष्ठाकरी प्रभो ।

तया नः पाहि पापेभ्य ऐहिकाच्च महाभयात् ।।५२

कराली नाम या जिह्वा महाप्रलयकारणम् ।

तया नः पाहि पापेभ्य ऐहिकाच्च महाभयात् ।।५३

मनोजवा च या जिह्वा लघिमागुणलक्षणा ।

तया नः पाहि पापेभ्य ऐहिकाच्च महाभयात् ।।५४

करोति कामं भूतेभ्यो या ते जिह्वा सुलोहिता ।

तया नः पाहि पापेभ्य ऐहिकाच्च महाभयात् ।।५५

सुधूम्रवर्णा या जिह्वा प्राणिनां रोगदायिका ।

तया नः पाहि पापेभ्य ऐहिकाच्च महाभयात् ।।५६

स्फुलिङ्गिनी च या जिह्वा यतः सकलपुद्गलाः ।

तया नः पाहि पापेभ्य ऐहिकाच्च महाभयात् ।।५७

या ते विश्वसृजा जिह्वा प्राणिनां शर्मदायिनी ।

तया नः पाहि पापेभ्य ऐहिकाच्च महाभयात् ।।५८

पिङ्गाक्ष लोहितग्रीव कृष्णवर्त्म हुताशन ।

त्राहि मां सर्वदोषेभ्यः संसारादुद्धरेह माम् ।।५९

प्रसीद वह्ने सप्तार्चिः कृशानो हव्यवाहन ।

अग्निपावकशुक्रादिनामाष्टाभिरुदीरितः ।।96.६०

अग्नेऽग्रे सर्वभूतानां समुत्पत्तिर्विभावसो ।

प्रसीद हव्यवाहाख्य अभिष्टुत मयाव्यय ।।६१

त्वमक्षयो वह्निरचिन्त्यरूपः समृद्धिमन्दुष्प्रसहोऽतितीव्रः ।

तवाव्ययं भीममशेषलोकसंवर्धकं हन्त्यथवातिवीर्यम् ।।६२

त्वमुत्तमं तत्त्वमशेषसत्त्वहृत्पुंडरीकस्थमनन्तमीड्यम् ।

त्वया ततं विश्वमिदं चराचरं हुताशनैको बहुधा त्वमत्र ।।६३

त्वमक्षयः सगिरिवना वसुन्धरा नभः ससोमार्कमहर्दिवाखिलम् ।

महोदधेर्जठरगतश्च वाडवो भवान्विभुः पिबति पयांसि पावक ।।

६४

हुताशनस्त्वमिति सदाभिपूज्यसे महाक्रतौ नियमपरैर्महर्षिभिः ।

अभिष्टुतः पिबसि च सोममध्वरे वषट्कृतान्यपि च हवींषि भूतये ।।

६५

त्वं विप्रैः सततमिहेज्यसे फलार्थं वेदाङ्गेष्वथ सकलेषु गीयसे त्वम्

।

त्वद्धेतोर्यजनपरायणा द्विजेन्द्रा वेदाङ्गान्यधिगमयन्ति सर्वकाले

।।६६

त्वं ब्रह्मा यजनपरस्तथैव विष्णुर्भूतेशः सुरपतिरर्यमा जलेशः ।

सूर्येन्दू सकलसुरासुराश्च हव्यैः सन्तोष्याभिमतफलान्यथाप्नुवन्ति

।।६७

अर्चिभिः परममहोपघातदुष्टं संस्पृष्टं तव शुचि जायते समस्तम् ।

स्नानानां परममतीव भस्मना सत्सन्ध्यायां मुनिभिरतीव सेव्यसे तत्

।।६८

तत्कृत्वा त्रिदिवमवाप्नुवन्ति लोकाः ।

सङ्गत्या सुखनियताः समूहगतिम् ।।६९

प्रसीद वह्ने शुचिनामधेय प्रसीद वायो विमलातिदीप्ते ।

प्रसीद मे पावक वैद्युताभ प्रसीद हव्याशन पाहि मां त्वम् ।

96.७०

यत्ते वह्ने शिवं रूपं ये च ते सप्त हेतयः ।

तैः पाहि न स्तुतो देव पिता पुत्रमिवात्मजम् ।।७१

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे भौत्यमन्वन्तरेऽग्निस्तोत्रं नाम

षण्णवतितमोऽध्यायः ।९६ ।

97

अथ सप्तनवतितमोऽध्यायः

सम्पातिवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

एवं स्तुतस्ततस्तेन भगवान्हव्यवाहनः ।

ज्वालामालावृततनुस्तस्यासीदग्रतो मुने ।।१

देवो विभावसुः प्रीतस्तोत्रेणानेन वै द्विज ।

तं शान्तिमाह प्रणतं मेघगम्भीरवागथ ।।२

अग्निरुवाच

परितुष्टोऽस्मि ते विप्र भक्त्या या ते स्तुतिः कृता ।

वरं ददामि भवते प्रार्थ्यतां यत्तवेप्सितम् ।।३

शान्तिरुवाच

भगवन्कृतकृत्योऽस्मि यत्त्वा पश्यामि रूपिणम् ।

तथापि भक्तिनम्रस्य भवता श्रूयतां मम ।।४

भ्रातृयज्ञं गतो देव ममाचार्यो निजाश्रमान् ।

आगतश्चाश्रमं धिष्ण्यं त्वत्सनाथं स पश्यतु ।।५

ममापराधात्सन्त्यक्तं धिष्ण्यं यत्ते विभावसो ।

तत्त्वयाधिष्ठितं सोऽद्य पूर्ववत्पश्यतु द्विजः ।।६

तथान्यदपि मे देव प्रसादं कुरुषे यदि ।

पुत्रो विशिष्टो भवतु तदपुत्रस्य मे गुरोः ।।७

तथा च मैत्रीं तनये स करिष्यति मे गुरुः ।

तथा समस्तसत्त्वेषु भवत्वस्य मनो मृदु ।।८

यश्च त्वां स्तोष्यतेऽनेन प्रीतिं यातोऽसि मेऽव्यय ।

स्तोत्रेण तस्य वरदो भवेथा मत्प्रसादितः ।।९

मार्कण्डेय उवाच

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य तमाह द्विजसत्तमम् ।
स्तोत्रेणाराधितस्तेन गुरुभक्त्या च पावकः ।।97.१०

अग्निरुवाच

गुरोरर्थे यतो ब्रह्मन्याचितं ते वरद्वयम् ।
नात्मार्थं तेन मे प्रीतिस्त्वय्यतीव महामुने ।।११

भविष्यत्येतदखिलं गुरोर्यत्प्रार्थितं त्वया ।
मैत्री समस्तभूतेषु पुत्रश्चास्य भविष्यति ।।१२

मन्वन्तराधिपः पुत्रो भौत्यो नाम भविष्यति ।
महाबलो महावीर्यो महाप्राज्ञो गुरुस्तव ।।१३

अनेन यश्च स्तोत्रेण स्तोष्यते मां समाहितः ।
तस्याभिलषितं सर्वं पुण्यं चास्य भविष्यति ।।१४

यज्ञेषु पर्वकालेषु तीर्थेज्याहोमकर्मसु ।
धर्माय पठतामेतन्मम पुष्टिकरं परम् ।।१५

अहोरात्रकृतं पापं श्रुतमेतत्सकृद्द्विज ।
नाशयिष्यत्यसन्दिग्धं मम तुष्टिकरं परम् ।।१६

अहोमकालदोषादीनयोग्यैरपि तत्कृतः ।
ये दोषास्तानिदं सद्यः शमयिष्यति संश्रुतम् ।।१७

पौर्णमास्याममावास्यां पर्वस्वन्येषु च स्तवः ।

ममैष संश्रुतो मर्त्यैर्भविता पापनाशनः ।।१८

मार्कण्डेय उवाच

इत्युक्त्वा भगवानग्निः पश्यतस्तस्य वै मुने ।

बभूवादर्शनः सद्यो दीपस्थो निर्वृतो यथा ।।१९

स च शान्तिर्गते वह्नौ परितुष्टेन चेतसा ।

हर्षरोमाञ्चिततनुः प्रविवेशाश्रमं गुरोः ।।97.२०

जाज्वल्यमानं तत्रासौ गुरुधिष्ण्ये हुताशनम् ।

ददर्श पूर्ववत्प्राप ततः स परमां मुदम् ।।२१

एतस्मिन्नन्तरे सोऽपि गुरुस्तस्य महात्मनः ।

भ्रातुर्यवीयसो यज्ञादाजगाम स्वमाश्रमम् ।।२२

तस्याग्रतश्च शिष्योऽसौ चक्रे पादाभिवन्दनम् ।

गृहीतासनपूजश्च तमाह स तदा गुरुः ।।२३

वत्सातिहार्दं त्वयि मे तथान्येषु च जन्तुषु ।

न वेद्मि किमिदं त्वं चेद्वेत्स्ये तत्कथयाशु मे ।।२४

ततः स शान्तिस्तत्सर्वमाचार्याय महामुने ।

अग्निनाशादिकं विप्रः समाचष्टे यथातथम् ।।२५

तच्छ्रुत्वा स परिष्वज्ये स्नेहार्द्रनयनो गुरुः ।
शिष्याय प्रददौ वेदान्साङ्गोपाङ्गान्महामुने ।।२६
भौत्यो नाम मनुस्तस्य पुत्रो भूतेरजायत ।
तस्य मन्वन्तरे देवानृषीन्भूपांश्च मे शृणु ।।२७
भविष्यस्य भविष्यास्तु गदतो मम विस्तरात् ।
देवेन्द्रो यश्च भविता तस्य विख्यातकर्मणः ।।२८
चाक्षुषाश्च कनिष्ठाश्च पवित्रा भ्राजिरास्तथा ।
धारावृकाश्चेत्येते वै पञ्च देवगणाः स्मृताः ।।२९
शुचिरिन्द्रस्तदा तेषां त्रिदशानां भविष्यति ।
महाबलो महावीर्यः सर्वैरिन्द्रगुणैर्युतः ।।97.३०
आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च शुचिर्मुक्तोऽथ माधवः ।
शुक्रोऽजितश्च सप्तैते तदा सप्तर्षयः स्मृताः ।।३१
गुरुर्गभीरो ब्रध्नश्च भरतोऽनुग्रहस्तथा ।
श्रीमानी च प्रतीरश्च विष्णुः संक्रन्दनस्तथा ।।३२
तेजस्वी सुबलश्चैव भौत्यस्यैते मनोः सुताः ।
चतुर्दशं मयैतत्ते मन्वन्तरमुदाहृतम् ।।३३
श्रुत्वा मन्वन्तराणीत्थं क्रमेण मुनिसत्तम ।

पुण्यमाप्नोति मनुजस्तथाऽक्षीणां च सन्ततिम् ।।३४

श्रुत्वा मन्वन्तरं पूर्वं धर्ममाप्नोति मानवः ।

स्वारोचिषस्य श्रवणात्सर्वकामानवाप्नुते ।।३५

औत्तमे धनमाप्नोति ज्ञानमाप्नोति तामसे ।

रैवते च श्रुते बुद्धिं सुरूपां विन्दते स्त्रियम् ।।३६

आरोग्यं चाक्षुषे पुंसां श्रुते वैवस्वते बलम् ।

गुणवत्पुत्रपौत्रांस्तु सूर्यसावर्णिके श्रुते ।।३७

माहात्म्यं ब्रह्मसावर्णेर्धर्मसावर्णिके शुभाम् ।

मतिमाप्नोति मनुजो रुद्रसावर्णिके जयम् ।।३८

ज्ञातिश्रेष्ठो गुणैर्युक्तो दक्षसावर्णिके श्रुते ।

निशातयत्यरिबलं रौच्यं श्रुत्वा नरोत्तम ।।३९

देवप्रसादमाप्नोति भौत्ये मन्वन्तरे श्रुते ।

तथाग्निहोत्रं पुत्रांश्च गुणयुक्तानवाप्नुते ।।97.४०

सर्वाण्यनुक्रमाद्यश्च शृणोति मुनिसत्तम ।

मन्वन्तराणि तस्यापि श्रूयतां फलमुत्तमम् ।।४१

तत्र देवानृषीनिन्द्रान्मनूंस्तत्तनयान्नृपान् ।

श्रुत्वा वंशांश्च सर्वेभ्यः पापेभ्यो विप्रमुच्यते ।४२

देवर्षीन्द्रनृपाश्चान्ये ये तन्मन्वन्तराधिपाः ।

ते प्रीयन्ते तथा प्रीता प्रयच्छन्ति शुभां मतिम् ।।४३

ततः शुभां मतिं प्राप्य कृत्वा कर्म तथा शुभम् ।

शुभां गतिमवाप्नोति यावदिन्द्राश्चतुर्दश ।।४४

सर्वे स्युर्ऋतवः क्षेम्याः सर्वे सौम्यास्तथा ग्रहाः ।

भवन्त्यसंशयं श्रुत्वा क्रमान्मन्वन्तरस्थितिम् ।।४५

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे चतुर्दशमन्वन्तरवर्णनसमाप्तिर्नाम

सप्तनवतितमोऽध्यायः ।९७ ।

98

अथाष्टनवतितमोऽध्यायः

वंशानुकीर्तनवर्णनम्

क्रौष्टकिरुवाच

भगवन्कथिता सम्यक्त्वया मन्वन्तरस्थितिः ।

क्रमाद्विस्तरतस्त्वत्तो मया चैवावधारिता ।।१

ब्रह्माद्यमखिलं वंशं भूभुजां द्विजसत्तम ।

श्रोतुं ममेच्छतः सम्यग्भगवन्प्रब्रवीहि मे ।।२

मार्कण्डेय उवाच

शृणु वत्स नृपाणां त्वमशेषाणां समुद्भवम् ।
चरितं च जगन्मूलमादौ कृत्वा प्रजापतितम् ।।३
अयं हि वंशो भूपालैरनेकक्रतुकर्तृभिः ।
संग्रामजिद्भिर्धर्मज्ञैः शतसंख्यैरलंकृतः ।।४
श्रुत्वा चैषां नरेन्द्राणां चरितानि महात्मनाम् ।
उत्पत्तयश्च पुरुषः सर्वपापैः प्रमुच्यते ।।५
मनुर्यत्र तथेक्ष्वाकुरनरण्यो भगीरथः ।
अन्ये च शतशो भूपाः सम्यक्पालितभूमयः ।।६
धर्मज्ञा यज्विनः शूराः परमार्थार्थवेदिनः ।
श्रुते तस्मिन्पुमान्वंशे पापौघाद्विप्रमुच्यते।।७
तदयं श्रूयतां वंशो यतो वंशाः सहस्रशः ।
भिद्यन्ते मनुजेन्द्राणामवरोहा यथा वटात् ।।८
ब्रह्मा प्रजापतिः पूर्वं सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।
अङ्गुष्ठाद्दक्षिणाद्दक्षमसृजद्द्विजसत्तम ।।९
वामाङ्गुष्ठाच्च तत्पत्नीं जगत्सूतिकरो विभुः ।
ससर्ज भगवान्ब्रह्मा जगतां कारणं परम् ।।98.१०
अदितिस्तस्य दक्षस्य कन्याजायत शोभना ।

तस्यां च कश्यपो देवं मार्तण्डं समजीजनत् ।।११

ब्रह्मा स्वरूपं जगतामशेषाणां वरप्रदम् ।

आदिमध्यान्तभूतं च सर्गस्थित्यन्तकर्मसु ।।१२

यतोऽखिलमिदं यस्मिन्नशेषं च स्थितां द्विज ।

यत्स्वरूपं जगच्चेदं सदेवासुरमानुषम् ।।१३

यः सर्वभूतः सर्वात्मा परमात्मा सनातनः ।

अदित्यामभवद्भास्वान्पूर्वमाराधितस्तया ।।१४

क्रौष्टकिरुवाच

भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि यत्स्वरूपं विवस्वतः ।

यत्कारणं चादिदेवः सोऽभवत्कश्यपात्मजः ।।१५

यथा चाराधितो देव्या सोऽदित्या कश्यपेन च ।

आराधितेन चोक्तं यत्तेन देवेन भास्वता ।।१६

प्रभावं चावतीर्णस्य यथावन्मुनिसत्तम ।

भवता कथितं सम्यक्छ्रोतुमिच्छाम्यशेषतः ।।१७

मार्कण्डेय उवाच

विस्पष्टा परमा विद्या ज्योतिर्भा शाश्वती स्फुटा ।

कैवल्यं ज्ञानमाविर्भूः प्राकाम्यं संविदेव च ।।१८

बोधश्चावगतिश्चैव स्मृतिर्विज्ञानमेव च ।

इत्येतानीह रूपाणि तस्यारूपस्य भास्वतः ।।१९

श्रूयतां च महाभाग विस्तराद्वदतो मम ।

यत्सृष्टवानसि रवेराविर्भावो यथाभवत् ।।98.२०

निष्प्रभेऽस्मिन्निरालोके सर्वतस्तमसावृते ।

बृहदण्डमभूदेकमक्षरं कारणं परम् ।।२१

तद्बिभेद तदन्तःस्थो भगवान्प्रपितामहः ।

पद्मयोनिः स्वयं ब्रह्मा यः स्रष्टा जगतां प्रभुः ।।२२

तन्मुखादोमिति महानभूच्छब्दो महामुने ।

ततो भूस्तु भुवस्तस्मात्ततश्च स्वरनन्तरम् ।।२३

एता व्याहृतयस्तिस्रः स्वरूपं तद्विवस्वतः ।

ओमित्यस्मात्स्वरूपात्तु सूक्ष्मरूपं रवेः परम् ।।२४

ततो महरिति स्थूलं जनं स्थूलतरं ततः ।

ततस्तपस्ततः सत्यमिति मूर्त्तानि सप्तधा ।।२५

स्थितानि तस्य रूपाणि भवन्ति न भवन्ति च ।

स्वभावभावयोर्भावं यतो गच्छन्ति संशयम् ।।२६

आद्यन्तं यत्परं सूक्ष्ममरूपं परमं स्थितम् ।

ओमित्युक्तं मया विप्र तत्परब्रह्म तद्वपुः ।।२७

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे वंशानुकीर्त्तनं नामाष्टनवतितमोऽध्यायः ।९८ ।

99

अथ नवनवतितमोऽध्यायः

मार्तण्डमाहात्म्यवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

तस्मादण्डाद्विभिन्नात्तु ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।

ऋचो बभूवुः प्रथमं प्रथमाद्वदनान्मुने ।।१

जपापुष्पनिभाः सद्यस्तेजोरूपा ह्यसंहताः ।

पृथक्पृथग्विभिन्नाश्च रजोरूपवहास्ततः ।।२

यजूंषि दक्षिणाद्वक्त्रादनिरुद्धानि कानिचित् ।

यादृग्वर्णं तथा वर्णान्यसंहतिधराणि च ।।३

पश्चिमं यद्विभोर्वक्त्रं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।

आविर्भूतानि सामानि तत्तच्छन्दांसि तान्यथ ।।४

अथर्वणामशेषं च भृङ्गाञ्जनचयप्रभम् ।

यावद्घोरस्वरूपं तदाभिचारिकशान्तिकम् ।।५

उत्तरात्प्रकटीभूतं वदनात्तस्य वेधसः ।
सुखसत्त्वतमःप्रायं सौम्यासौम्यस्वरूपवत् ।।६
ऋचो रजोगुणाः सत्त्वं यजुषां च गुणा मुने ।
तमोगुणानि सामानि तमःसत्त्वमथर्वसु ।।७
एतानि ज्वलमानानि तेजसाऽप्रतिमेन वै ।
पृथक्पृथगवस्थानभाञ्जि पूर्वमिवाभवन् ।।८
ततस्तदाद्यं यत्तेज ओमित्युक्ताभिशब्द्यते ।
तस्य स्वभावाद्यत्तेजस्तत्समावृत्य संस्थितम् ।।९
यथा यजुर्मयं तेजस्तद्वत्साम्नां महामुने ।
एकत्वमुपयातानि परे तेजस संश्रये ।।99.१०
शान्तिकं पौष्टिकं चैव तथा चैवाभिचारिकम् ।
ऋगादिषु लयं ब्रह्मंस्त्रितयं त्रिष्वथागमत् ।।११
ततो विश्वमिदं सद्यस्तमोनाशात्सुनिर्मलम् ।
विभावनीयं विप्रर्षे तिर्यगूर्ध्वमधस्तथा ।।१२
ततस्तन्मण्डलीभूतं छान्दसं तेज उत्तमम् ।
परेण तेजसा ब्रह्मन्नेकत्वमुपगम्य तत् ।।१३
आदित्यसंज्ञामगमदादावेव यतोऽभवत् ।

विश्वस्यास्य महाभाग कारणं चाव्ययात्मकम् ।।१४
प्रातर्मध्यन्दिने चैव तथा चैवापराह्णिके ।
त्रयी तपति सा काले ऋग्यजुःसामसंज्ञिता ।।१५
ऋचस्तपन्ति पूर्वाह्णे मध्याह्ने च यजूंषि वै ।
सामानि चापराह्णे वै तपन्ति मुनिसत्तम ।।१६
शान्तिकमृक्षु पूर्वाह्णे यजुःष्वेव च पौष्टिकम् ।
विन्यस्तं साम्नि सायाह्ने ह्याभिचारिकमन्ततः ।।१७
मध्यन्दिनेऽपराह्णे च समे चैवाभिचारिकम् ।
अपराह्णे पितृणां तु साम्ना कार्याणि तानि वै ।।१८
विसृष्टौ ऋङ्मयो ब्रह्मा स्थितौ विष्णुर्यजुर्मयः ।
रुद्रः साममयोऽन्ते च तस्मात्तस्याशुचिर्ध्वनिः ।।१९
तदेवं भगवान्भास्वान्वेदात्मा वेदसंस्थितः ।
वेदविद्यात्मकश्चैव परः पुरुष उच्यते ।।99.२०
सर्गस्थित्यन्तहेतुश्च रजःसत्त्वादिकान्गुणान् ।
आश्रित्य ब्रह्मविष्ण्वादिसंज्ञामभ्येति शाश्वतः ।।२१
देवैः सदेड्यः स तु वेदमूर्तिरमूर्तिराद्योऽखिलमर्त्यमूर्तिः ।
विश्वाश्रयं ज्योतिरवेद्यधर्मा वेदान्तगम्यः परमः परेशः ।।२२

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे मार्त्तण्डमाहात्म्ये नवनवतितमोऽध्यायः

।९९ ।

100

अथ शततमोऽध्यायः

आदित्यस्तववर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

तस्य सन्ताप्यमाने तु तेजसोर्ध्वमधस्यथा ।

सिसृक्षुश्चिन्तयामास पद्मयोनिः पितामहः ।।१

सृष्टिः कृतापि मे नाशं प्रयास्यत्यभितेजसा ।

भास्वतः सृष्टिसंहारस्थितिहेतोर्महात्मनः ।।२

अप्राणाः प्राणिनः सर्व आपः शुष्यन्ति तेजसा ।

न चाम्भसा विना सृष्टिर्विश्वस्यास्य भविष्यति ।।३

इति सञ्चिन्त्य भगवान्स्तोत्रं भगवतो रवेः ।

चकार तन्मये भूत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।।४

ब्रह्मोवाच

नमस्ये यन्मयं सर्वमेतत्सर्वमयश्च यः ।

विश्वमूर्तिः परं ज्योतिर्यत्तद्ध्यायन्ति योगिनः ।।५

य ऋङ्मयो यो यजुषां निधानं साम्नां च यो योनिरचिन्त्यशक्तिः ।

त्रयीमयः स्थूलतयार्धमात्रा परस्वरूपो गुणपारयोग्यः ।।६

त्वां सर्वहेतुं परमं च वेद्यमाद्यं परं ज्योतिरवेद्यरूपम् ।

स्थूलं च देवात्मतया नमस्ते भास्वन्तमाद्यं परमं परेभ्यः ।।७

सृष्टिं करोमि यदहं तव शक्तिराद्या तत्प्रेरितो

जलमहीपवनाग्निरूपाम् ।

तद्देवतादिविषयां प्रणवाद्यशेषां नात्मेच्छया स्थितिलयावपि

तद्वदेव ।।८

वह्निस्त्वमेव जलशोषणतः पृथिव्याः सृष्टिं करोषि जगतां च

तथाद्य पाकम् ।

व्यापी त्वमेव भगवन्गगनस्वरूपं त्वं पञ्चधा जगदिदं परिपासि

विश्वम् ।।९

यज्ञैर्यजन्ति परमात्मविदो भवन्तं विष्णुस्वरूपमखिलेष्टिमयं

विवस्वन् ।

ध्यायन्ति चापि यतयो नियतात्मचित्ताः सर्वेश्वरं

परममात्मविमुक्तिकामा ।100.१०

नमस्ते देवरूपाय यज्ञरूपाय ते नमः ।

परब्रह्मस्वरूपाय चिन्त्यमानाय योगिभिः ।।११

उपसंहर तेजो यत्तेजसः संहतिस्तव ।

सृष्टेर्विधाताय विभो सृष्टौ चाहं समुद्यतः ।।१२

मार्कण्डेय उवाच

इत्येवं संस्तुतो भास्वान्ब्रह्मणा सर्गकर्तृणा ।

उपसंहृतवांस्तेजः परं स्वल्पमधारयत् ।।१३

चकार च ततः सृष्टिं जगतः पद्मसम्भवः ।

तथा तेषु महाभागः पूर्वकल्पान्तरेषु वै ।।१४

देवासुरादीन्मर्त्त्यांश्च पश्वादीन्वृक्षवीरुधः ।

ससर्ज पूर्ववद्ब्रह्मा नरकांश्च महामुने ।।१५

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे आदित्यस्तवो नाम शततमोऽध्यायः ।

१०० ।

About this digital edition